

ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Барлық уақыттарда этностар, діндер, мемлекеттер, өркениеттер, тіпті әр түрлі адамдар арасында адал, шынайы, достық жылы қарым-қатынастарды орнатудың тиімді жолдарын анықтауға, соған қол жеткізуге тырысып келе жатыр. Бүгінгі әлемде әртүрлі мәдениеттер өкілдерінің арасындағы өзара әрекеттестігінің жиілігі мен қарқындылығы күннен күнге артып келеді. Қазіргі Қазақстан көпұлтты халық болғандықтан толеранттылық мәдениетті қалыптастыру мәселесі өте маңызды. Осы ретте, тиімді қарым-қатынас жасау үшін төзімділік мәдениетті дамыту, бір-бірінің ұлттық ерекшеліктеріне деген өзара сыйластық мәдениетті дамыту өте қажетті болып отыр. Мұндай өзара сыйластық қарым-қатынастың болмауынан, көбінесе этникалық және діни аралық қақтығыстар, шиеленістер, дау-дамайлар туындап отыр.

Толеранттылық мәселесі және оны іске асыру мәселесі, тек қана соңғы он бес жылда этносаралық қатынастар мәселелеріне байланысты туындамаған, ол барлық уақыттарда әртүрлі мәдениеттер өкілдерінің бір-бірімен қарым-қатынас жасау арасында болған. Сонымен қатар, өзара төзімділік, үйлесімділік пен ынтымақтастық қағидаттарына негізделген бейбітшілік пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету идеялары адамдарды бейжай қалдырған жоқ, бұл мемлекет шеңберіндегі әлеуметтік-саяси, экономикалық, мәдени, нәсілдік, этностық және діни айырмашылықтары бар жағдайда үйлесімді өмір сүруге және дамуға мүмкіндік береді. Үшінші мыңжылдықта болған революциялардың, соғыстардың зиянды салдарын жете түсіне отырып, ұлтаралық, этносаралық, дінаралық шиеленістерді және басқа да қақтығыстарды бастан өткізе отырып, көптеген саяси көшбасшылар, әлемдік мемлекеттер қоғамдастығы осы жолдың дұрыс екенін мойындап және осы жолды таңдап отыр, атап айтқанда діни топтар мен этностық, әлеуметтік, саяси билік институттар арасындағы толеранттылық, рақымшылық, төзімділік идеалдарын бекіту қоғамның әлеуметтік-экономикалық тұрақты дамуы, бейбітшілік пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету қажетті шарттарының бірі болып отыр.

Соңғы он жылдың ішінде ЮНЕСКО-ның күш салуының арқасында «толеранттылық» ұғымы халықаралық терминге айналып және ол ерекше мәнге ие болып отыр. ЮНЕСКО

Бас конференция Резолюциясымен бекітілген толеранттылық принциптері Декларациясында 1995 ж. «толеранттылық» категориясын талдау бойынша нақты жұмыстар жасалынды. Оның ішінде өзгенің құқығын құрметтеу (сонымен қатар бөгде болу құқығы), барлығының бір-бірінен өзара тәуелділігін, адамзаттың алуантүрлілігі мен ынтымақтастығын мойындау негізінде толеранттылықтың мәні тұжырымдалған, сонымен қатар өзгеге зиян келтіруден өзін-өзі тоқтату, себебі зиян келтіру өзгеге де өзіне де зиян келтіру дегенді білдіреді.

Толеранттылық ұғымының жалпы мазмұны халықтардың тарихи тәжірибесіне байланысты әртүрлі тілдерде ол көп мағыналы болып келеді. Ағылшын тілінде толеранттылық – «затты немесе жеке тұлғаны ешбір қарсылықсыз қабылдауға қабілетті болу және дайын болу», француз тілінде – «өзгенің еркіндігін, саяси және діни көзқарастарын, тәлімін құрметтеу» – дегенді білдіреді. Қытай тілінде толерантты болу дегеніміз – «өзге адамға қатысты кеңпейілділік таныту, жол беру, мүмкіндік беру». Араб тілінде толеранттылық – «кешірім сұрау, мейірімді, кешірімді болу, аяушылық білдіру, рақымды болу, игі ниеттілік, төзу, біреудің ықыласына ие болу, парсы тілінде – «төзу, төзімділік, шыдамдылық, ымыраластыққа дайын болу». Ал қазақ тілінде «төзімділік» ұғымының мәні өте терең; ол шыдамдылық, байсалдылық, адамгершілік, ізгілік, қайырымдылық, жанашырлық, құрметтеу, мейірімділік, шыдамдылық, сезімталдық, ымыраластық, мәмлегерлік, бітімгерлік, ықыластық, кең пейілділік, ақ ниеттілік, серіктестік, меймандылық, ізгілік, пәтуға келу, достық, келісімді табу деген мағыналарды білдіреді.

Қоғамдағы өзара түсіністік пен бейбітшілікті нығайту бойынша мәселелер БҰҰ-ның бірқатар құжаттарында жан-жақты қарастырылған және «Өркендеуге арналған күн тәртібіндегі» БҰҰ бас хатшысының баяндамасында нақты тұжырымдалған.

Әлем мәдениетінің концепциясы алғаш рет ЮНЕСКО-ның бастамасымен 1989 ж. шілде айында Ямоссукродағы (Кот Д'Ивуар) «Бейбітшілік адамдар санасында» атты халықаралық конгресте жете зерттелінген. Сол кезден бастап ол бірнеше даму кезеңінен өтті: а) концептуалды-философиялық контекстіндегі даму – 1989 ж. кейін, б) ұлттық бағдарламаларды құрастыру мен нақты іс-қимылды орындау – 1992 ж. кейін [1]. Бейбітшілік мәдениет шеңберіндегі іс-әрекеттер бағдарламасы және

«Толеранттылық принциптерінің декларациялары» (1995 ж.) БҰҰ Бас Ассамблеясы негізінде қабылданған рақымшылық пен бейбітшілік мәдениеті жаһандық қозғалыстың эволюциясы.

1996 ж. ЮНЕСКО орта мерзімді стратегиялар шеңберіндегі «Бейбітшілік құрылысы стратегиясына қосқан үлесі үшін» 1996 – 2001 жылдары жарияланды және «Бейбітшілік мәдениетіне арналған пәнаралық жоба қабылданды». Жобаның негізгі тезисі: «Адамдар санасына бейбітшілікті орнату» [1].

1996-1997 ж. (ЮНЕСКО-ның бірінші екіжылдық ортамерзімді стратегиялары) бейбітшілік құрылысының даулары басты назарда болды. Ұйымдардың қызметі «Бейбітшілікке арналған күн тәртібінде» ООП Бас Хатшысының баяндамасы концепцияларды дамытуға бағытталған, бұл жерде тұрғындардың білімдеріне және плюрализм мен демократияның принциптеріне қоғамның бейімделуіне ерекше көңіл бөлінді [1].

ЮНЕСКО-ның ұсынысымен, БҰҰ Бас Ассамблеяның қолдауымен, 1997 ж. 2000 ж. 20 қазан айынан 52/15 резолюциясымен планета балаларына арналған Халықаралық бейбітшілік мәдениеті және зорлық жасамау онжылдығы болып жарияланды [1].

XX ғ. көптеген декларациялар, жарғылар, заңдар қабылданды, бұл құжаттарда жеке бостандығы идеясын жүзеге асыру қарастырылған («Адам құқықтары туралы декларациясы» (1948), «Дін бостандығы туралы декларациясы» (1965) және т.б.) Алайда, бұл құжаттарда қаншалықты еркіндік туралы көрсетілсе, соншалықты қарама-қайшылықтары бар екенін көруге болады және «адам құқықтарының жиынтығы төзімділік философиясын ауыстыра алмайды».

«Бейбітшілік мәдениеті мен әлеуметтік өзгерістер» кітабында келесі мәселелер аталып өтті:

«Ең біріншіден, қазіргі бейбітшілік мәдениеті – ол тек екіжақты немесе аймақтық мәселе ғана емес, сонымен қатар ол әлемдік мәселе болып отыр».

Екіншіден, ол «Суық соғыс» кезеңінде және екі дүниежүзілік соғыс арасында дамыған халықаралық қатынастарының нормалары мен принциптері қорымен шектелінбейді. Бұл берілген мұраны елемей керек екендігін білдіреді. XX ғасырдағы адамзаттың жазмышына айналған мемлекеттік және қоғамдық ойдың күйзеліске ұшырауының нәтижесінде құнды дүниелер жинақталған. Соңғы кездегі халықтар мен ұлттар арасындағы шынайы орнатылған

өркениетті қарым-қатынас жаңа бейбітшілік мәдениетінің негізі болып қалуы тиіс.

Үшіншіден, қазіргі кезде мемлекеттер арасындағы өзара әрекет әлеуметтік-мәдени құрылыммен тікелей байланысты және аймақтық қауымдастықтар мен жеке ұлттық ішкі өзара қатынастың нормаларымен байланысты [1].

Бейбітшілік Мәдениеті концепциясының негізгі ұғымдарына мыналар жатады: бейбітшілік, рақымшылық, толеранттылық, адам құқығы, тұрақты даму, демократия, ақпараттармен еркін түрде алмасу, ер адам мен әйел адамның тең құқықтары, ынтымақтастық.

Атап айтатын болсақ, бейбітшілік Мәдениеті бір уақытта үрдіс пен тұжырымдама болып табылады, сонымен қатар көптеген параметрлері бар үлкен жоба болып табылады, бұл милитаризм мен соғысқа тән позитивті баламаның дамуымен тығыз байланысты. Берілген пайымдаулар «бейбітшілік» – ол тек шиеленістердің болмауы ғана емес, сонымен қатар ол позитивті, динамикалық және жан-жақты кең қатысу үрдісіне негізделген, осы ретте «суық соғыстың» аяқталуымен бейбітшілік мәдениетті бекітуге арналған мүмкіндіктер аясы кеңейді, өзара түсіністік пен ынтымақтастық негізінде қақтығыстар ретке келтіріліп диалогқа шақырылады.

Копенгагенде өткен Бүкіл әлемдік кездесуде әлеуметтік даму мүдделерін жоғары деңгейде қабылданған әрекет бағдарламасы мен декларациясы, нәсіл мен нәсілдік соқыр нанымдар туралы ЮНЕСКО Декларациясы, 27 С/5.14 резолюциясына сәйкес өткізілген аймақтық конференциялардың ұсынысын ескере отырып, төзімділікке арналған, БҰҰ Жылы шеңберіндегі ЮНЕСКО Бас конференциясы, сонымен қатар толеранттылыққа арналған, БҰҰ Жыл бағдарламасы бойынша мемлекеттер мүшелері ұйымдастырған конференциялар мен кездесулердің ұсыныстары мен қорытындылары, кейінгі кездері жүйеленіп кеткен төзімсіздік, зорлық көрсету, терроризм, ксенофобия, агрессивті ұлтшылдық, нәсілшілдік, антисемитизмге, жатсыну, маргинализация және ұлттық, этникалық, діни және тілдік азшылықтарға қатысты кемсітушілік, босқындар, еңбек мигранттары, иммигранттар және қоғамдағы әлеуметтік онша дамымаған топтар, сонымен қатар, пікір білдіру еркіндігі құқығын жүзеге асыру арқылы жеке адамдарға қатысты зорлық-зомбылық көрсету және қорқыту актілері, ұлттық және халықаралық деңгейлердегі бейбітшілік

пен демократияны нығайту ісіне қауіп төндіру мен оның дамуына кедергі жасау болып табылады, мемлекеттер – мүшелерінің міндеттеріне ерекше көңіл аударып отырып, барлық адам құқықтарын құрметтеу, нәсіліне, жынысына, тіліне, діні немесе денсаулық жағдайына, ұлттық айырмашылығына қарамастан төзімсіздік көріністерімен күрес жүргізу, мемлекеттер – мүшелерінің міндеттеріне ерекше көңіл аударып, денсаулығына, дініне, ұлтына, жынысына, тіліне, нәсіліне қарамастан, барлық адам құқықтары мен олардың негізгі азаттығын құрметтеу және дамыту, төзімсіздік көріністерімен күрес жүргізу, осы төзімділік Декларация принциптерін салтанатты түрде қабылдайды және жариялайды, біздің қоғамдағы төзімділік (идеалдарын) мұраттарын бекіту үшін қажетті нәрсенің бәрін істеуге бел байладық, себебі толеранттылық ең маңызды принциптер ғана емес, сонымен қатар ол барлық халықтардың әлеуметтік-экономикалық дамуы мен бейбітшілік үшін қажетті шарттарының бірі болып табылады [1].

Төзімділік ұғымы: Толеранттылық ол әлемдегі мәдениетіміздің бай алуантүрлігін дұрыс түсіну, бағалау және қабылдау және адами даралық көріністерінің жолы. Оған білім, ашықтық, ой еркіндігі мен қарым-қатынасы, ар-ұждан мен діни сенімі ықпал етеді. Толеранттылық – ол алуан түрлі үндестік. Ол тек адамгершілік парыз ғана емес, сонымен қатар саяси және құқықтық қажеттілік. Толеранттылық – бейбітшілік өмірді орнатуға мүмкін беретін ізгілік жолы және соғыс мәдениетін бейбітшілік мәдениетіне алмасуына ықпал етеді.

Толеранттылық – ол көну, жол беру, кешірімділік таныту дегенді білдірмейді. Толеранттылық – ол ең алдымен адамның негізгі еркіндігі мен жан-жақты құқықтарын тануға негізделген белсенді қарым-қатынас. Толеранттылық ешбір жағдайда осы негізгі құндылықтарға қастандық жасай алмайды, толеранттылықты жеке адамдар, топтар мен мемлекеттер көрсетуі қажет.

Толеранттылық – ол құқықтық тәртіп пен демократияның, плюрализмнің (сонымен қатар мәдени плюрализмнің), адам құқықтарын нығайтуға ықпал етеді. Толеранттылық – адам құқығы аумағындағы халықаралық актілерде бекітілген, абсолюттілік ақиқаттан және бекітілетін нормадан, догматизмнен бас тартуды білдіретін ұғым болып табылады.

Адам құқығымен үндес ретіндегі толеранттылықты көрсету ол әлеуметтік әділетсіздікке төзу, өзгенің нанымдарына жол беру немесе

өзінің нанымынан бас тарту дегенді білдірмейді. Ол әр адам өзінің нанымын ұстана отырып өзгенің құқығын қабылдауын білдіреді. Бұл адамдар өзінің табиғи жаратылысымен, ерекше орнымен, сырт келбетімен, тілімен және құндылықтарымен өзінің даралығын сақтай отырып, бейбітшілікте өмір сүру құқығына ие бола алады дегенді білдіреді. Сонымен қатар, бір адамның көзқарасын екінші адамға міндеттеуді білдірмейді.

Толеранттылық ұғымы көптеген ғасырлар бойы қалыптасып келе жатқанын білеміз, бұл үрдіс осы күнге дейін де жалғасын табуда. Жан-жақты мән-мағынасын жинақтай келе, «толеранттылық» термині шынайы болуға ұмтылады, осы ретте төзімсіздік көріністерінің әртүрлілігін жеңуде жаңа құралдарды қолдануды талап етеді. Яғни, «толеранттылық» ұғымының анықтамалары үнемі толықтырылып отырады.

Мәдени дәстүрлердің, әртүрлі көзқарастарды жақтаушылардың (қорғаушылардың) үйлесімді және дау-даумайсыз қатар өмір сүру құралдары мен түрлі әдістерді қолданулары әр уақытта да философтардың, мәдениеттанушылардың, дінтанушылардың, әлеуметтанушылардың, психологтардың, қоғамдық және діни қызметшілердің назарында екені белгілі. Әлеуметтік-мәдени деңгейіне, зерттелу тақырыбының танып білуі деңгейіне байланысты әрқайсысы өзінше өз ойларын тұжырымдап айтады. Осыған орай, егерде бұрында тек «төзімділік», «діни төзімділік» ұғымы жиі қолданылып жүрсе, ал кейінгі кездерде «толеранттылық» ұғымы кеңінен таралып, өрістеп келеді.

Негізінен толеранттылық мәселесі 1990 жылдардың ортасынан бастап трансформациялық құбылыстардың қарбаласы, діни идентификация мен этникалық рөлдің күшеюі кезеңінен бастап көпшіліктің назарында болғанын білеміз. Әсіресе, ол қоғамның түрлі сегменттеріндегі төзімсіздік таныту көріністеріне арналған публицистикалық мақалалар, осы ретте, түрлі оқиғаларға қатысты жергілікті халықтың әртүрлі топтарының реакциялары, толеранттылыққа деген қарым-қатынастарының бағалануы әлеуметтік және әлеуметтік-психологиялық құбылыстар ретінде толеранттылықты ғылыми зерделеудің, оның қалыптасу шарттары мен шектерін, «толеранттылық» ұғымының теориялық жағын ұғыну қажеттілігі айқын болып отыр.

Толеранттылық мәселелерінің тұжырымдамалық зерттемелерінде Аристотель, Конфуций, Платон сынды көне ойшылдардың

философиялық еңбектеріне жүгінбеу мүмкін емес, себебі олар ең бірінші болып берілген бағыттың этикалық мәселелерін айқын көрсетті. Толеранттылық мәселелеріне қатысты түрлі көзқарастарды Г. Лейбництің, Н. Макиавеллидің, Ш. Монтескьенің, Ж.Ж. Руссоның, Б. Спинозаның классикалық еңбектерінде де көруге болады. Дін еркіндігі іргелі зерттеулерін насихаттаған, ымырашылдық идеяларын, гуманизм мен төзімділікті өздерінің шығармашылығында көрсете білген П. Бейль, Ф. Гоббс, Дж. Локк және т.б. ағартушыларды атап көрсетуге болады.

Төзімділік мәселесі теориялары шынайы классикалық теориялар болып табылатын Ағарту дәуірінде өмір сүрген ойшылдардың еңбектерінде зерттелген. Төзімділікті XVII-XVIII ғасырлардың Дж. Локк, Ф.М.А. Вольтер, Ж.Ж. Руссо, И. Кант сынды ұлы либералды ойшылдары азаматтық қоғамның негізгі құндылықтарының бірі ретінде қарастырған. XIX ғ. Дж.Ст. Милль төзімділік идеясын еркіндіктің басты шарты ретінде қарастырады, М. Вебер дінге еріктілік идеяларын қорғайды. XX ғасырдың 70-ші жылдары «бейтарап либерализмнің» теорияшылы Дж. Роулс төзімділікті әлеуметтік әділдіктің негізі ретінде қарастырады. Барлық атап өтілген еңбектерде төзімділік идеясы ой еркіндігі мен ар-намыс еркіндігі қағидаларының шиеленісуі ретінде қарастырылады, алайда онымен қоса соғыс пен бейбітшілік мәселесімен де ұштастырыла бастады. А.А. Алиев, М.С. Стецкевич, В.М. Золотухин, В.В. Шалин, Б.Г. Капустин және т.б. діни төзімділік туралы ойлардың қалыптасуы мен дамуының талдауына арналған монографиялық еңбектер мен жекелеген мақалалар жазған.

Қазіргі батыс зерттеушілерінің еңбектерінде саяси жүйелердің түрлі типтеріндегі толеранттылық принциптерін жүзеге асырудың салыстырмалы талдауларына, демократиялық жүйелердің сақталу қажеттілігін ескере отырып, төзімділік шектері мен ерекшеліктерін қарастыруға ерекше мән берілген (А. Лейпхарттың «қосқоғамдық демократия» туралы ілімі, Дж. Ролздың «әділеттілік теориясы» және т.б.).

Ресейдегі аймақтық ғалымдары толеранттылық мәдениеті көріністерінің өзгешеліктерін зерделеуге ерекше мән берген, атап айтатын болсақ, Н.И. Воронина полиэтникалық қаланың дамуындағы кризистері мен инверсиялары мәселелерін, оның тұрғындарының мәдени сәйкестіктерін белсенді зерттеген. Ал,

Р.И. Александрова мен Е.В. Мочалов ұлттық діл мәселелерін қарастырған.

Ресей гуманитарлық ғылым саласында толеранттылық феномен мәселесі 1990 жылдардан бастап қарастырылып, зерттеліп келе жатыр, бұл Ресейдегі радикалдық саяси-әлеуметтік трансформацияларға байланысты болып отыр. Осы ретте, ғылыми әдебиеттердегі толеранттылық категориясына сараптама және талдау жұмысын жүзеге асырып жатқан бірнеше аспектілерді атап кетуге болады: Асмолов А.Г. [2], Гриншпун И.Б. [3], Солдатов Г.У. [4], Круглова Н.В. [5], Вагабова Н.М. [6], Климова М.В. [7].

Круглова Надежда Викторовна [5] өзінің зерттеулерінде қоғамның ішкі жіктелу дәрежесінің артуы мен олардың мәдени статусының толық бағалануы ретінде әлеуметтік мәдени қызметінің жаңа субъектілерінің пайда болуы өзара әрекеттестігі шиелінісінің формаларын маңызды болуына әкеледі, демек ол толеранттылық қатынастар субъектілерінің шоғырын кеңейтеді және әлеуметтік құрылымды оңтайландырады деп көрсеткен.

Еліміздің тәуелсіздік даңғылына беттеген қазіргі кезеңінде діни сананың ықпалымен адам сапасын жақсартуға үлес қосу. Адамның дүниетаным руханияты мен ұлттық құндылықтар тұтастығында баға беріп, біртұтас жүйесін жасау. Бұл мемлекеттің ұлттық идеологиясын көздейтін адамгершілік мұраттарымен өте тығыз сабақтасады. Ең бастысы, көп ұлтты мәдениет тоғысында Қазақ Елінің толеранттық мәдениеттің қайнар көзі бола отырып, өзі де титулдық ұлт ретінде, яғни «Мәңгілік Ел» мүддесімен өркениетті ел қатарында болуын басты нысанада ұстау қажет.

Жалпы алғанда Қазақстан Республикасындағы толеранттылық және халқымыздың ұлттық бірегейлігін сақтау мәселесі еліміздің А.Р. Масалимова, А.Н. Нысанбаев, А.Т. Құлсариева, А.Д. Құрманалиева, Н.Ж. Байтенова, З.Н. Исмағамбетова, А.Г. Карабаева, Ш.С. Рысбекова, Т.Х. Ғабитов, Қ.А. Затов, Қ.С. Бағашаров және т.б. дінтанушы ғалымдардың жеке мақалалары мен ғылыми еңбектерінде кездестіруге болады.

Атап кететін болсақ, Қ.С. Бағашаров [8] Фетхуллах Гүленнің дүниетанымдық жүйесіндегі әрі қоғамдық бастамаларындағы «толеранттылық» пен «дінаралық диалог» идеясының мәнін ашу мәселелерін қарастырған. Қ.С. Бағашаровтың еңбегінде Гүленнің толеранттылық көзқарастарының қалыптасу алғышарттары зерттелінген. Ф. Гүлен шығар-

машылығындағы рухани жетілуге, кемелденуге бағытталған негізгі идеялары көрсетілген. Ф. Гүлен шығармашылығындағы «діни толеранттылық» түсінігіне сараптамалық шолу жасалынған. Ф. Гүленнің «дінаралық диалог» түсінігін талдап, осы тақырыпта көтерген қоғамдық бастамаларына сараптамалық шолу жасады. Қазақстанда тұңғыш рет дінтанулық деңгейде Фетхуллах Гүленнің діни төзімділік идеясы мен дінаралық диалог тақырыбы зерттелді.

Т.Х. Ғабитов, Қ.А. Затов [9] «Исламдағы толеранттылық дәстүрі» атты мақаласында толеранттылық мәселесін қарастыра отырып, адам болмысының мәнді категориясы ретіндегі толеранттылық әділеттілік ұғымымен тығыз байланысты, ал әділеттілік болмаған жерде толеранттылық та орнамайды, – деп көрсеткен. Яғни, Т.Х. Ғабитовтың және Қ.А. Затовтың пайымдауынша: әділеттілік – қоғам мен ғарыштағы үйлесімділіктің сақталуы, үйлесімділіктің бұзылуы әділетсіздікке әкеледі. Әділетсіздік тағатсыздықты туындатады.

Толеранттылық қарым-қатынас белгілі бір дәрежеде сеніммен қамтамасыз етеді, себебі ол мемлекеттегі демократияның бір қалыпты тіршілік етуі үшін қажетті. Түрлі топтар өкілдеріне толеранттылық қарым-қатынастың жетіспеушілігінен қоғамдағы шиеліністер мен әлеуметтік алаңдаушылықтардың пайда болуы мүмкін. Л. Джеймс, М. Реймонд және т.б. американдық әлеуметтанушыларының пікірінше «толеранттылық бұл кез келген демократиялық мемлекеттің қажетті элементі. Ол болмаса саяси бәсекелестіктің болуы мүмкін емес». Толеранттылық – күрделі және сан қырлы феномен, ол өзіне әлеуметтік өмірдің әртүрлі көзқарастарын қосады: этникалық, мәдениаралық, діни, саяси және әлеуметтік. Кез келген уақытта, әртүрлі әлеуметтік жағдайда осы көзқарастар қоғам үшін ерекше маңыздылықты иеленуі әбден мүмкін.

Альберт Эйнштейннің сөзін еске алатын болсақ: «Әлемді күшпен ұстауға болмайды. Оған тек түсіністікпен ғана қол жеткізілуі мүмкін» Демек, бейбітшілік пен келісім діни фанатизм мен радикализмнен, конфессиялық негізде оқшауланудан бас тартатын, оларға үнқатысу мен төзімділікті қарсы қоятын қоғамда ғана болуы мүмкін. Ал толеранттылық бір мәмілеге, ымыраға келуді, қисынды жұмсақтықты, әрдайым диалогқа дайын болуды білдіреді. Толеранттылық құрмет пен теңбе-теңдікті мойындау, зорлық-зомбылық пен басым болудан бас тарту, сонымен қатар бөтенді өзім деп қабылдау

және олармен келісім негізінде өзара әрекет ету. Толеранттылық – өзара түсінісу және сыйласу, ымыраласу жолдарын іздеу, бейбітшілік пен рухани келісім. Толеранттылық – бұл сан алуан тұрғыдағы бостандық. Бұл моральдық парыз

ғана емес, сонымен бірге саяси және құқықтық қажеттілік. Толеранттылық – бұл бейбітшілікке қол жетуін мүмкін етіп, соғыс мәдениетін бейбітшілік мәдениетімен алмастыруға жәрдемдесетін жарылқаушы.

Әдебиеттер

- 1 Декларация о культуре мира.<http://www.tolerance.ru/vek-tol/5-0-decloraciy.html>.
- 2 Асмолов А.Г. Толерантность: различные парадигмы анализа // Толерантность в общественном сознании России. – М., 1998. – С. 3-14.
- 3 Гриншпун И.Б. Понятие и содержательные характеристики толерантности. Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика): сб. науч. – метод. статей. – М.: Изд. МПСИ; Воронеж, 2002.
- 4 Солдатов Г.У. Жить в мире с собой и другими: Тренинг толерантности для подростков. – М.: Генезис, 2000. – 112 с.
- 5 Круглова Н.В. Толерантность как социокультурная норма (западно-европейский опыт) дис. док. филос. наук. – СПб., 2011.
- 6 Вагабова Н.М. Этническая толерантность в поликультурном обществе: автореферат. – Махачкала, 2007.
- 7 Климова М.В. Формирование толерантности как интегрального качества личности подростков 13-15 лет: автореферат. – Нижний Новгород, 2011.
- 9 Бағашаров Қ.С. Ф. Гүлен шығармашылығындағы діни төзімділік идеясы және дінаралық диалог: диссертациялық жұмысы.
- 10 Ғабитов Т.Х., Затов Қ.А. Исламдағы толеранттылық дәстүрі // <http://islam.kz/kk/articles/islam-jane-gylym/islamdagy-toleranttylyq-278/>.

References

- 1 Deklaracija o kul'ture mira.<http://www.tolerance.ru/vek-tol/5-0-decloraciy.html>.
- 2 Asmolov A.G. Tolerantnost': razlichnye paradigmy analiza // Tolerantnost' v obshhestvennom soznanii Rosii. – М., 1998. – S. 3-14.
- 3 Grinshpun I.B. Ponjatie i sodержatel'nye harakteristiki tolerantnosti. Tolerantnoe soznanie i formirovanie tolerantnyh ot-noshenij (teorija i praktika): sb. nauch. – metod. statej. – М.: Izd. MPSI; Voronezh, 2002.
- 4 Soldatov G.U. Zhit' v mire s soboj i drugimi: Trening tolerantnosti dlja podrostkov. – М.: Genezis, 2000. – 112 s.
- 5 Kruglova N.V. Tolerantnost' kak sociokul'turnaja norma (zapadno-evropejskij opyt) dis. dok. filos. nauk. – SPb., 2011.
- 6 Vagabova N.M. Jetnicheskaja tolerantnost' v polikul'turnom obshhestve: avtoreferat. – Mahachkala, 2007.
- 7 Klimova M.V. Formirovanie tolerantnosti kak integral'nogo kachestva lichnosti podrostkov 13-15 let: avtoreferat. – Nizhnij Novgorod, 2011.
- 9 Barasharov Q.S. F. Gulen shygarmashylygyndagy dini tozimdilik idejasy zhane dinaralyk dialog: dissertacijalyk zhumysy.
- 10 Gabitov T.H., Zatov K.A. Islamdagy toleranttylyk dastyri // <http://islam.kz/kk/articles/islam-jane-gylym/islamdagy-toleranttylyq-278/>.